

9.2 Nuorten syrjäytymisen ehkäisemiseksi tehdyt toimenpiteet

Poikkihallinnollisen syrjäytymisen ehkäisyn työryhmän asettaminen

Työryhmän asettaminen

SM antoi kirjeellään 17.1.2000 peruspalvelujen arvioinnin ohjeet ja arviointikohteet. Yhtenä poikkihallinnollisena arviointikohteena oli ”Nuorten syrjäytymisen ehkäisemiseksi tehdyt toimenpiteet”. Läänin työryhmän kokouksessa 30.8.2000 käytiin poikkihallinnolliset työryhmät läpi ja todettiin tähän ryhmään kuuluvan seuraavat henkilöt: vetäjänä Päivi Pienmäki-Jylhä (sivistystoimentarkastaja, Jyväskylä), jäseninä sivistystoimentarkastajat Kirsti Eneberg (Vaasa) ja Carola Bryggman (Turku), Aino Arponen (lääninsosiaalitarkastaja, Jyväskylä) sekä poliisin edustajana Toivo Mäenpää (tutkija, Turku).

Työryhmä on toiminut sähköpostin, puhelimen ja yksittäisten tapaamisten ja keskustelujen avulla. Yhteisten kokousten pitäminen, joihin kaikki olisivat päässeet yhtä aikaa todettiin mahdolliseksi.

Käsitteiden määrittelyä

Syrjäytymisellä tarkoitetaan erilaisten sosiaalisten ongelmien kasautumista yksilöille ja yhteisöille. Syrjäytyminen ei aiheudu yksittäisestä ongelmasta eikä se ole pysyvä tila, vaan prosessi, joka lähtee yksilöissä liikkeelle eri syistä ja etenee eri tavoin. Syrjäytymisen käsitteessä voidaan myös erottaa objektiivinen syrjäytyminen, joka liittyy resursien ja kykyjen puutteeseen sekä subjektiiviseen syrjäytymiseen, jolloin yksilö hylkää tietoisesti yhteiskunnan arvot. Joka tapauksessa syrjäytymisessä voidaan sanoa olevan kyse siitä, että ihminen ajautuu sosiaalisesti ja kulttuurisesti arvostetun elämän ulkopuolelle – yhteisö joko jättää yksilön ulkopuolelleen tai ihminen omasta tietoisesta valinnastaan jättäytyy yhteiskunnan ulkopuolelle ja elää valtakulttuurin nähden vaihtoehdoisella tavalla. Tällöin syrjäytymisessä korostuu yksilön ja yhteiskunnan välisen kytken heikkeneminen.

Tarkasteltaessa syrjäytymistä puhutaan myös huono-osaisuudesta, marginalisoitumisesta, deprivatiosta, disorganisaatiosta, vieraantuneisuudesta ja sosiaalisesta turvattomuudesta. Esim. deprivatiolla viitataan usein vajaan tilaan, jossa yksilön kehitys on estynyt ja häneen kohdistuu erilaisia paineita. Sosiaalisesti deprivoivia tekijöitä voivat olla esim. köyhyys, taloudellinen turvattomuus, huono elinympäristö, puutteelliset tiedot ja taidot, sairaus tms. Näillä deprivatiion osatekijöillä on taipumus kasautua tietyille yksilöille tai ihmisryhmille, jolloin on kysymys huono-osaisuudesta, joka puolestaan altistaa sosiaalisen elämän epäjärjestykselle. Sosiaalinen epäjärjestys voi ilmetä sosiaalisina ongelmina, päihteiden väärinkäyttönä, perheen ja lastensuojelun ongelmina sekä rikollisuutena.

Tutkimusten perusteella syrjäytymiseen vaikuttavien erilaisten ongelmien on havaittu alkavan kasautua jo **varhaislapsuudessa**. Lapsuuden riskitekijät, kuten vanhempien heikko sosioekonominen asema, vanhempien alkoholiongelmat, lapsen ahdistuneisuus ja aggressiivisuus, heikko koulumenestys ja –motivaatio ja koulusopeutumisen vaikeus voivat kasautua ja vaikuttaa aikuisuuteen asti. Mikäli lapsuuden riskitekijöihin ei puututa eikä estetä ongelmien kasaantumista, ne voivat vaikeuttaa lapsen koulunkäyntiä ja myöhemmin työuraa. Edelleen ongelmien kasaantuminen voi vaikuttaa lapsen suhtautumiseen omaan elämäänsä ja mahdollisuuksiinsa sekä hänen käyttäytymiseensä.

Lamavuosien aikana julkisen sektorin palveluja karsittiin. Ensimmäisenä karsinnan kohteena oli **ennaltaehkäisevä** toiminta. Myös lapsia, nuoria ja heidän perheitään koskevia tukitoimia ja palveluja supistettiin. Samanaikaisesti monet yhteiskunnalliset tekijät, kuten esimerkiksi työttömyys ja taloudelliset vaikeudet lisäsivät lasten ja perheiden pahoinvointia.

Yksityisen ja kolmannen sektorin toiminta alkoi korvata julkisen sektorin supistuneita palveluja ja toimenpiteitä. Erityisesti kolmannen sektorin merkitys ehkäisevän toiminnan toteuttajana on lisääntynyt järjestöjen saamien projektirahoitusten avulla. Laman aikana pidettiin tärkeänä hyödyntää myös julkisella sektorilla eri hallinnonalojen resursseja ja tiivistää eri toimijoiden yhteistyötä. Sosiaali-, terveys-, nuoriso-, vapaa-aika- ja koulutoimi sekä poliisi toimivat entistä enemmän yhteistyössä nuorten syrjäytymisen ehkäisemiseksi.

Arviointikohteen rajaus

Poikkihallinnollisen arvioinnin tavoitteena on selvittää, mitkä ovat eri hallinnonalojen toimenpiteet nuorten syrjäytymisen ehkäisemiseksi. Seuraavassa hallinnonaloittain näkökulmia teemaan.

Opetustoimi

Koulun tehtävä on antaa lapsille ja nuorille elämässä tarpeellisia tietoja ja taitoja, edistää heidän persoonallista kasvuaan ja sosiaalista heidät yhteiskuntaan ja työelämään. Tavoitteidensa mukaisesti toimiessaan se tukee osallisuutta ja ehkäisee syrjäytymistä.

Syrjäytymisen riskitekijöitä on selvitetty monissa tutkimuksissa, joten ne ovat jo varsin hyvin tiedossa. Ongelmien kasautumisessa on kyse pitkästä kehityksestä, jonka juuret ovat usein lapsuuden turvattomissa kasvuoloissa. Myös oppimisvaikeudet voivat johtaa sopeutusongelmiin ja heikkoon koulumenestykseen, mikä vaikeuttaa siirtymistä ammattiin tähtäävään koulutukseen ja onnistuneeseen työelämään. Asioiden syy-seuraussuhteet ovat kuitenkin niin monimutkaiset ja yksilölliset, että on miltei mahdotonta ennustaa, miten syrjäytymisen prosessi jonkin lapsen tai nuoren kohdalla alkaa ja etenee. Lasten ja nuorten kohdalla syrjäytymisestä ja sen uhkasta puhuminen voi myös toimia negatiivista kehää vahvistavana ja poikkeavuutta synnyttävänä tekijänä. Siksi huomiota on pyrittävä siirtämään ongelmista ratkaisuihin.

Kouluterveystutkimuksissa on todettu suomalaisten nuorten suuri koulussa viihtymättömyys ja oppilaiden kokema kannustuksen ja välittämisen puute. Tämä tieto on aiheuttanut kunnissa ja kouluissa yllättävän vähän reaktioita. Erittäin monessa koulussa olisi

tarvetta paneutua sellaisten konkreettisten toimintojen systemaattiseen kehittämiseen, joiden avulla lasten ja nuorten terve itsetunto ja vuorovaikutustaidot vahvistuvat ja heidän valmiutensa oman elämänsä hallitsemiseen ja yhteisölliseen osallistumiseen lisääntyvät. Myönteiset koulukokemukset suojaavat myöhemmiltä ongelmilta aivan niin kuin turvallinen kotiympäristökin.

Perheen merkitys lapsen ja nuoren yhteiskuntaan sosiaalistajana on heikentynyt ja vastuuta on siirtynyt yhä enemmän päiväkodille ja koululle. Koulussa ja kaverisuhteissa onnistuminen vahvistaa itsetuntoa ja yhteisöön kiinnittymistä. Koulutuksesta syrjäytymiseen voi johtaa esimerkiksi oppilaan huono koulumenestys, viihtymättömyys ja koulupinnaus sekä jatko-opintoihin pääsyn vaikeus tai niiden keskeyttäminen. Vaikka koulumenestys olisi hyväkin, lapsi tai nuori voi olla syrjäytymisvaarassa esimerkiksi koulukiusaamisen, perheen sisäisten ongelmien tai sosiaalisten suhteidensa rikkinäisyyden ja vuoksi. Myös koulu voi omalla toiminnallaan aiheuttaa syrjäytymisriskin, jos lapsen tai nuoren tarpeita ei osata kohdata oikealla tavalla. Koulutuksesta syrjäytyminen on yhteydessä työmarkkinoille pääsyn vaikeutumiseen ja sitä kautta taloudelliseen huono-osaisuuteen.

Opetustoimen osuudessa arvioinnin kohteena ovat koulun toiminnan nykytila ja kehittämistarpeet ensisijaisesti esi- ja perusopetuksen aikana sekä siirtymävaiheessa perusopetuksesta toisen asteen koulutukseen. Erityistä huomiota kiinnitetään koulun opetussellisiin ja oppilashuollollisiin tukitoimiin sekä moniammatilliseen yhteistyöhön syrjäytymisen ehkäisijänä.

Nuorisotoimi

Vuoden 1995 Nuorisotyölain mukaan **nuorisotyön tavoitteena on parantaa nuorten elinoloja ja luoda edellytyksiä nuorten kansalaistoiminnalle**. Elinoloilla tarkoitetaan niitä elämisen kannalta tärkeitä alueita, joihin yhteiskunta voi toimillaan vaikuttaa mm. edellytykset hyvään koulutukseen, työllistymiseen, kehittäväälle vapaa-ajanvietolle jne. Edellytysten luominen merkitsee esim. valtion ja kuntien taloudellisen panostuksen suuntaamista nuorten oman toiminnan tukemiseen siten, että nuoret voivat itse osallistua elämänolojensa kehittämiseen. Opetusministeriön ja lääninhallituksen lähtökohtana on, että menestyksekkäät toiminnot nuorten elinolojen parantamiseksi pitää sisällään seuraavat laajemmat toiminnot; nuorten elinolojen verkostoja kunta ja seututasolla, tietoja ja selvityksiä nuorten elinoloista, yhteinen ohjelma nuorten elinolojen parantamiseksi. Esim. pohjanmaan alueella kunnat lähestyvät edelleen pitkälti nuorten elinoloja ongelmakeskeisesti (usein mm. nuorten huumeongelmien tai nuorisotyöttömyyden kautta tapahtuvat toimenpiteet). Tällaisten varalle kunnissa onkin suhteellisen kattavasti palvelu- ja toimintatarjontaa kuin myös poikkihallinnollisia verkostoja.

Opetusministeriö ja lääninhallitukset tekevät vuosittain tulossopimuksen tai sen tarkennuksen. Tällä hetkellä (vuosille 2000 – 2002) tulossopimuksen eräinä kohtina ovat nuorten työpajatoiminnan kehittäminen sekä koululaisten iltapäivätoiminnan kehittäminen. Tässä tarkastelussa keskitytäänkin näihin kahteen syrjäytymisen ehkäisyn keinoon, jotka kuuluvat lääninhallituksen nuorisotoimen ”toimivaltaan” ja sovittuun tulossopimukseen.

Elinolojen parantaminen on erinomainen keino syrjäytymisen ehkäisemistyössä. Erityisesti nuorten työttömyys sekä peruskoulun jälkeen koulutukseen hakeutumattomuus ovat pahimpia syrjäyttäjiä. Työministeriön työllisyystilaston mukaan nuorisotyöttömyys on alentunut kaikkien TE-keskusten alueella keskimäärin 12% (Länsi-Suomen läänin alueella seuraavasti Varsinais-Suomi 11%, Satakunta 6%, Pirkanmaa 8%, Keski-Suomi 14%, Etelä-Pohjanmaa 11%, Pohjanmaa 17% ja Pohjois-Pohjanmaa 8%) Lokakuun lopussa vuoden 2000 keskimääräinen nuorisotyöttömyys on noin 38 000 - 39 000, joka on suunnilleen kaksinkertainen määrä nuoria työttömiä verrattuna vuoden 1990 täytyöllisyyden oloihin. Lähivuosien tavoitteena olisikin näiden nuorten motivointi ja ohjaaminen koulutukseen ja työelämään. Lääninhallitusten nuorisotoimi jakaa vuosittain nuorten työpajatoimintaan (kansalliset ja ESR-rahat), josta Länsi-Suomen lääninhallituksen osuus on noin 7,2 miljoonaa.

Toinen keino ja tavoite on saada 10-15 -vuotiaiden koululaisten iltapäivätoimintaan helpotusta. Tähän toimintaan lääninhallitukset jakavat vuosittain noin 2.5 miljoonaa markkaa, josta Länsi-Suomen lääninhallituksen osuus on noin 810 000 markkaa. Toiminnan on todettu myös olevan tärkeätä syrjäytymiseltä ennalta ehkäisevää toimintaa.

Tässä arvioinnissa käytetään lähteinä mm. kunnille tehtyjä kyselyjä, tilastoja, työvoimaviranomaisten katsauksia, työpajojen raportteja ja avustushakemuksia, erilaisia tutkimuksia ja selvityksiä sekä eri kunnissa käytyjä keskusteluja.

Sosiaali- ja terveydenhuolto

Sosiaali- ja terveydenhuollon arvioinnilla pyritään selvittämään, miten ja millä toimenpiteillä lasten **syrjäytymiskehitykseen vaikuttavia riskitekijöitä ehkäistään ja vähennetään.**

Arviointi rajataan koskemaan tavanomaisten sosiaali- ja terveystalvelujen lisäksi usein eri rahoituksella toteutettavien ehkäisevien toimintojen hankkeita ja kokeiluja, joilla tuetaan vanhempien kasvatustehtävää, lasten turvallista ja terveellistä kehitystä sekä näitä tehtäviä toteutettaessa käytettäviä uusia toimintamenetelmiä ja -käytäntöjä.

Arvioinnissa tarkastellaan lapsiperheiden kotitalvelua sekä lastensuojelun avohuollon tukitoimia, joihin kuuluvat mm. kasvatusta- ja perheneuvolapalvelut, tukihenkilötoiminta ja avohuollolliset sijoitukset perheeseen tai laitokseen. Arvioitavana on myös 18-30-vuotiaiden ikäryhmälle maksettu toimeentulotuki, jolla voidaan tukea nuoria ja perheitä selviytymään omatoimisesti.

Käytettävissä oleva arviointitieto ei ole kattavaa. Kaikista kuntien itsensä toteuttamista tai järjestöjen ja seurakuntien ehkäisevän toiminnan hankkeista, joita ei toteuteta ulkopuolisella rahoituksella, ei ole saatavissa vertailukelpoista ja kattavaa tietoa. Samoin erilaisista tuotettavista palveluista arvioinnin tarkasteluun otettu kotitalvelun perhetyö, lastensuojelun avohuolto ja toimeentulotuki ovat vain osa perheiden syrjäytymisen ehkäisemiseksi järjestettäviä palveluja.

Tarkastelun kohteena olevia asiakasmääriä ja niiden muutoksia on arvioitava kriittisesti, sillä ne voivat kertoa joko perheiden ongelmien tai sosiaalitoimen resurssien muuttumisesta tai erilaisista tavoista puuttua perheiden tilanteeseen. Lastensuojelun avohuollon

tukitoimien muutoksiin voivat vaikuttaa myös monet tekijät kuten esimerkiksi lasten pahoinvoinnin tai oireilujen muutokset, muutokset sosiaalitoimen toimintatavoissa tai kirjaamiskäytännöissä. Toimeentulotuen asiakasmäärät eivät välttämättä kerro syrjäytymisriskistä, sillä toimeentulovaikeuksiin vaikuttavat monet muutkin seikat, kuten esimerkiksi muutokset työllisyystilanteessa ja opintotukijärjestelmässä.

Poliisitoimi

Kansallinen rikosentorjuntaohjelma

Valtakunnallinen rikostentorjuntaohjelma ”Turvallisuustalkoot” velvoittaa kunnat osallistumaan turvallisuussuunnitelmien laadintaan yhteistyössä valtiovallan, elinkeinoelämän, kirkon ja eri kansalaisjärjestöjen kesken. Kun suunnitelmat laaditaan viranomaisyhteistyönä, niin sidosryhmille luodaan samalla yhteinen osallistumisjärjestelmä ohjelman toteuttamiseksi. Turvallisuussuunnitelmissa kiinnitetään erityistä huomiota nuorisorikollisuuden ja nuorten syrjäytymisen ehkäisyyn, koska se tuo myös nuorille parhaiten turvallisuutta.

Tavoitteita ”toimivallan” puitteissa

Opetustoimi

Valtioneuvoston 29.12.1999 hyväksymässä koulutuksen kehittämissuunnitelmassa vuosille 1999-2004 todetaan, että suunnitelmakauden tavoitteena on tasa-arvoisen ja laadukkaan perusopetuksen mahdollistaminen. Koulujen ja oppilaitosten toimintaedellytykset ja resurssit turvataan ja niitä suunnataan opetukseen ja ohjaukseen. Vaikeuksissa olevien lasten ja nuorten tukemiseen ja syrjäytymisen ehkäisemiseen kiinnitetään erityistä huomiota.

Suunnitelmassa painotetaan voimakkaasti syrjäytymisen ehkäisyä kaikilla kouluasteilla, opinto-ohjauksen ja erityisopetuksen kehittämistä, hallintokuntien rajat ylittävän yhteistyön tehostamista, nuorten itsenäistymiskehityksen ja ammatinvalinnan tukemista ja koulutuksen keskeyttämisen vähentämistä.

Lääninhallituksen ja opetusministeriön välisessä tulossopimuksessa vuosille 2000-2002 on asetettu sivistystoimen eri toimialojen yhteisiksi tavoitteiksi mm. seuraavat:

- Väestön tarvitsemien palvelujen yhdenvertaista saavutettavuutta läänin eri osissa arvioidaan ja valvotaan erityislainsäädännön antamin valtuuksin sekä vaikutetaan epäkohtien korjaamiseen.
- Lääninhallitukset tehostavat alueellista ja paikallista terveyden ja hyvinvoinnin edistämistä parantamalla eri toimijoiden yhteistyötä ja verkostoitumista.

Nuorisotoimi

Lääninhallituksen ja opetusministeriön välisessä tulossopimuksessa vuosille 2000 – 2002 ”määritellyn” nuorten syrjäytymisen ehkäisyn tavoitteena on

- seurata nuorten syrjäytymisen ehkäisyyn liittyviä erilaisia hankkeita lääninsä alueella
- tarvittaessa yhteensovittaa niitä ja tiedottaa niistä sekä
- tarvittaessa käynnistää uusia hankkeita yhteistyössä läänin sosiaali- ja terveystoimen, kuntien, seutukuntien ja valtakunnallisten nuorisokeskusten kanssa.

Keskeisinä syrjäytymisen ehkäisemisen välineinä ja toimenpiteinä ovat jo aiemmin mainitut

- koululaisten iltapäivätoiminta ja
- nuorten työpajatoiminta sekä siihen liittyvä koordinaointi, joihin arviointi rajataan tässä yhteenvedossa..

Sosiaali- ja terveystoimi

Lasten ja nuorten syrjäytymiseen vaikuttavien riskitekijöiden ehkäisemiseksi **sosiaali- ja terveydenhuollon tehtävänä** on vaikuttaa siihen, että lapsilla ja nuorilla on terveellinen ja turvallinen kasvuympäristö. Edelleen sosiaali- ja terveydenhuollon tulee toiminnallaan ja palveluillaan tukea vanhempia heidän kasvatustehtävässään. Mikäli perheiden selviytymistä uhkaavia riskitekijöitä ilmenee, sosiaali- ja terveydenhuollon palveluilla tai toimenpiteillä tulee pyrkiä poistamaan tai vähentämään riskitekijöitä ja siten estää niitä vaarantamasta lasten kasvua ja kehitystä.

Arviointi perustuu vuosia 2000–2003 koskevan sosiaali- ja terveydenhuollon tavoite- ja toimintaohjelman tavoitteeseen ”Lasten ja nuorten terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen ja syrjäytymisen ehkäisy”, jonka saavuttamiseksi

- kunnallisen palvelujärjestelmän valmiuksia vanhemmuuden tukemiseksi kehitetään ja kuntien ja kansalaisjärjestöjen yhteistyötä lisätään.
- pienten koululaisten aamu- ja iltapäivätoiminta järjestetään kattavasti ja perheiden tarpeita vastaavasti kaikissa kunnissa.
- kouluyhteisöissä edistetään lasten ja nuorten hyvinvointia ja terveyttä.

Poliisitoimi

Ennalta estävä työ

Poliisin ylijohdon (sisäministeriö) ja läänin poliisijohdon välinen tulossopimus asettaa ennalta estävän toiminnan tavoitteiksi mm:

- kunnallisten turvallisuussuunnitelmien toteuttaminen kihlakunnissa alkaen v. 2001
- paikallisten yhteistyöverkostojen rakentaminen ennalta estävään työhön
- kansalaisaloitteellisuuden lisääminen turvallisuuskysymyksissä.

”Syrjäytymisen nykytilanne, mitä nyt tiedetään” eli dataa tulkittuna ja arvioituna toimialoittain läänissämme

Länsi-Suomen lääninhallituksen sosiaali- ja terveystoimisto julkaisi raportin ”Tilkkutäkistä hyvinvointikudelmaksi, Katsaus syrjäytymistä ehkäiseviin, varhaistoteamista ja elämään kuntoutumista tukeviin hankkeisiin Länsi-Suomen läänissä 2000”. Raportin mukaan Länsi-Suomen läänin alueella vuonna 2000 meneillään olleista 833 syrjäytymisen ehkäisyhankkeesta 310 eli 37 % kohdistuu lapsiin, nuoriin ja lapsiperheisiin. Hankkeita oli keskimäärin 1.08 hanketta tuhatta alle 25-vuotiaista kohden. Suhteellisesti eniten (1.8 hanketta tuhatta alle 25-vuotiaasta kohti) hankkeita oli Keski-Pohjanmaalla, Keski-Suomessa ja Etelä-Pohjanmaalla. Maakuntien välisiä eroja suuremmat olivat kuntien väliset erot hankkeiden määrissä. Hankkeita oli eniten suurilla paikkakunnilla. Sen sijaan joissakin pienissä kunnissa ei kartoituksessa tullut ilmi lainkaan hankkeita.

Sisällöllisesti hankkeet painottuvat perus- ja ammattikoulutuksen suorittamisen tukemiseen ja ammatin saamiseen sekä työllistymiseen. Myös oman aktiivisuuden ja omaaloitteisuuden lisääminen on joidenkin hankkeiden tavoitteena. Neljänneksessä hankkeiden tavoitteissa painotetaan hyviä harrastuksia, elämänarvojen ja normien sisäistämistä. Maakunnittain tarkasteltuna Pohjanmaan hankkeiden tavoitteena on muita maakuntia enemmän alle 25-vuotiaiden ja heidän perheittensä sosiaalisten suhteiden tukeminen. Myös Pirkanmaan, Varsinais-Suomen, Etelä- ja Keski-Pohjanmaan hankkeissa korostuu lasten ja nuorten sosiaalisten suhteiden edistäminen.

Opetustoimi

Esiopetus

Esiopetuksen tavoitteena on osana varhaiskasvatusta parantaa lasten oppimisedellytyksiä. Esiopetuksen järjestäminen on kunnille pakollista 1.8.2001 lähtien, mutta Länsi-Suomen läänissä lähes kaikki kunnat toteuttavat vähintään 700 tunnin laajuista esiopetusta jo kuluvana lukuvuonna.

Esiopetusmahdollisuus on erityisen tärkeä niille lapsille, jotka tarvitsevat tukea kielellisten ja sosiaalisten taitojen kehittymiseksi. Näin voidaan ehkäistä oppimis- ja sopeutumisvaikeuksia, joihin koulussa muutoin ehkä törmättäisiin.

Tukitoimet perusopetuksessa

Kunnan tehtävänä on järjestää sen alueella asuville oppivelvollisuusikäisille perusopetus oppilaiden ikäkauden ja edellytysten mukaisesti ja opetuksessa tulee olla yhteistyössä kotien kanssa.

Tukiopetus

Perusopetuslain mukaan opinnoissa tilapäisesti jälkeen jääneille tai muutoin erityistä tukea tarvitseville tulee antaa tukiopetusta. Tukiopetuksen antaminen väheni olennaisesti 1990-luvun säästökauden aikana. Uuden lainsäädännön mukaan perusopetuksen oppilaalla on oikeus saada tukiopetusta, kun hän sitä tarvitsee. Erilaisia tukiopetusmuotoja, esimerkiksi ennakoivaa tukiopetusta, on lääninhallituksen tietojen mukaan käytetty ja kehitetty kovin vähän.

Myös maahanmuuttajien kohdalla tilanne kunnissa vaihtelee suuresti. Maahanmuuttajaoppilaat jäävät monessa kunnassa vaille riittävää tukiopetusta ja oman äidinkielen opetus ei kata läheskään kaikkia maahanmuuttajia. Kun koulutyössä käytetään runsaasti kielellistä ja kirjallista materiaalia oppimisen välineenä, on heikko opetuskielen taito omiaan rajoittamaan maahanmuuttajien opinnoissa etenemistä niin peruskoulussa kuin sen jälkeenkin.

Oppilaanohjaus

Henkilökohtaisen opinto-ohjauksen merkitys sekä perusasteella opiskeltaessa ja jatkoa suunniteltaessa, mutta myös toisen asteen koulutuksessa, on erittäin suuri. Syrjäytymisen riskiryhmään kuuluvat monet niistä nuorista, jotka käyvät koulun muodollisesti läpi, mutta eivät saavuta siellä riittäviä perusvalmiuksia. Nämä ”armoviitosilla” koulusta todistuksensa saavat oppilaat saavat usein opiskelupaikan peruutuspaikoilta tai aloilta, jotka eivät heitä juuri kiinnosta. Jos ei ole aitoa kiinnostusta alaan, opiskelumotivaatio on heikko ja vielä perusvalmiudet ja opiskelurutiini ovat puutteelliset, keskeyttämisriski on jatkossa suuri. Yksilöllisesti räätälöidyt, työvaltaiset koulutusjärjestelyt sekä oppisopimuskoulutus voivat olla hyvä ratkaisu mm. osalle niistä oppilaista, jotka ovat erityisen epävarmoja ja heikosti sitoutuneita peruskoulun jälkeiseen koulutukseen.

Jokaisella nuorella pitäisi olla henkilökohtainen jatko-opintosuunnitelma peruskoulun sekä toisen asteen koulutuksen päättyessä. Ohjauksessa tulisi myös ennakoita niitä tilanteita, joihin hän voi joutua koulun päättymisen jälkeen, käsitellä eri ratkaisuvaihtoehtoja sekä tutustuttaa nuoret niihin tukipalveluihin, joita yhteiskunta heille tarjoaa. Opinto-ohjauksen suurta merkitystä korostetaan useissa valtakunnallisissa suunnitelmissa, mutta silti ohjausresurssi on monissa kouluissa vähentynyt.

Oppilashuoltoryhmät

Perusopetuksen puolella oppilashuoltoryhmien toiminta on 7-9 luokat käsittävissä kouluissa vakiintunutta, samoin suurissa 1-6 luokkien kouluissa, mutta painottuu korjaavaan työhön.

Pienissä peruskouluissa virallisia oppilashuoltoryhmiä ei useinkaan ole, mutta yhteistyökokouksia pidetään tarvittaessa. Oppilashuoltoryhmien vetäjinä toimivat useimmiten rehtori, apulaisrehtori tai opinto-ohjaaja. Vakiojäseniä ovat heidän lisäksi kouluterveydenhoitaja, erityisopettaja ja kuraattori, jos sellainen on käytettävissä. Useimmiten luokanvalvoja on mukana oppilaskohtaisia asioita käsiteltäessä.

Oppilashuollon henkilöresurssit ovat yleisesti riittämättömät. Erityisesti kouluterveydenhoitajien koulukohtaisia tuntimääriä sekä koululääkärin tarkastuksia on 1990-luvulla vähennetty liian paljon. Kouluissa ei edelleenkään ole riittävästi kuraattori- ja psykologipalveluja. Onneksi monet kunnat ovat nyt havahtuneet oppilashuollon yhä vaikeutuviin ongelmiin ja ovat perustamassa lisää kuraattorin ja psykologin virkoja.

Joustavat opetusjärjestelyt

Erityisiä opetusjärjestelyjä voidaan käyttää aina, kun se on perusteltua opiskelijan aikaisempien opintojen, terveydentilan tai muiden olosuhteiden vuoksi. Monissa kunnissa tehdään erittäin hyvää työtä syrjäytymisen ehkäisemiseksi mm. oppilaanohjauksen, erityisopetuksen ja oppilashuoltoyhteistyön avulla. Oppilaille, jotka sairauden, psyykkisten ongelmien tai sosiaalisten vaikeuksien vuoksi eivät pysty normaaliin koulunkäyntiin, on rakennettu yksilöllisiä ohjelmia, joiden avulla he ovat saaneet peruskoulun suoritetuksi. Myös heikosta motivaatiosta johtuvat runsaat poissaolot vaativat monissa tapauksissa räätälöityjä ratkaisuja, jotta koulunkäynti saadaan jatkumaan. Kunnissa on toteutettu yksilöllisiä opiskeluohjelmia mm. ammatillisten oppilaitosten ja nuorten työpajatoiminnan kanssa, mutta rohkeutta ja mielikuvitusta ennakkoluulottomiin, luoviin ratkaisuihin kaivataan lisää..

Erityisopetus

Uusi koululainsäädäntö toi muutoksia erityisopetukseen siten, että jokaisella oppilaalla, jolla on lieviä oppimis- tai sopeutumisvaikeuksia, on oikeus saada erityisopetusta muun opetuksen ohessa. Samoin säädetään, että jos oppilaalle ei vammaisuuden, kehityksessä viivästymisen, tunne-elämän häiriön taikka muun niihin verrattavan syyn vuoksi voida antaa opetusta muuten, tulee oppilas ottaa tai siirtää erityisopetukseen. Erityisopetukseen ottaminen tai siirtäminen edellyttää hallinnollista päätöstä ja oppilaalle tulee laatia henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma (HOJKS).

Eduskunta on uutta koululainsäädäntöä hyväksyessään edellyttänyt hallituksen huolehtivan siitä, että päätökset erityisopetukseen siirtämisestä tehdään oppilaan tarpeista lähtien ja siten, että erityisopetusta tarvitsevien oppilaiden tasa-arvoiset mahdollisuudet opiskeluun turvataan. Lääninhallituksen näkemyksen mukaan tähän ihannetilaan on vielä matkaa. Kunnissa on hyvin erilaiset mahdollisuudet järjestää erityisopetusta sitä tarvitseville oppilaille. Puutetta on sekä rahasta että pätevistä erityisopettajista. Myös eräiden kuntien päättäjien samoin kuin virkamiesten asenteissa on kehittämisen varaa. Tietämättömyys ja nurja asenne ilmenevät mm. väheksyvänä suhtautumisena lääkäreiden ja psykologien asiantuntijalausuntoihin ja suosituksiin siitä, millaista opetusta lapsi tarvitsee.

Peruskoulun päättäminen ja lisäopetus

Peruskoulun päättötodistusta vaille jääneet

Perusopetuksessa tehdään runsaasti työtä sen eteen, että kaikki saisivat peruskoulun päättötodistuksen ja että heillä olisi valmiudet jatkaa opintojaan toisen asteen koulutuksessa. Oppivelvollisuusiän ylittäneitä, ilman peruskoulun päättötodistusta jääviä, on suomalaisessa koulussa erittäin vähän. Länsi-Suomen läänissä näitä nuoria oli tuoreimman OPTI-tietokannan 1998 mukaan 81 eli 0,3 % peruskoulunsa päättävien ikäluokasta.

Taulukko 1. Oppivelvollisuutensa laiminlyöneet Länsi-Suomen läänissä v. 1998

MAAKUNNAT	Oppivelvoll. kokonaan lai- minlyöneet		Oppivelvollisuusiän ohittaneet				Kaikki	
			Erotodistuksen saaneet		Ilman eroto- distusta			
	Yht.	Tytöt	Yht.	Tytöt	Yht.	Tytöt	Yht.	Tytöt
Etelä-Pohjanmaa	2	1	3	2	3	1	8	4
Keski-Pohjanmaa	4	2	2	2	2	1	8	5
Pohjanmaa	1	0	7	3	2	1	10	4
Keski-Suomi	3	3	6	2	4	2	13	7
Pirkanmaa	1	0	8	2	8	2	17	4
Satakunta	4	2	1	0	2	1	7	3
Varsinais-Suomi	4	1	4	0	10	3	18	4
KOKO LÄÄNI	19	9	31	11	31	11	81	31

Syksyllä 2000 Pohjanmaan alueen kolmen maakunnan 7-9 luokat käsittävistä peruskouluista kysyttiin, kuinka moni oppilas oli viimeisen kolmen vuoden aikana ylittänyt oppivelvollisuusiän saamatta peruskoulun päättötodistusta. Seitsemän koulua ilmoitti, että heillä oli vuosina 1998-2000 jäänyt yhteensä 11 nuorta ilman päättötodistusta, kuusi poikaa ja viisi tyttöä. Oppilaiden taustoja kysyttäessä kahdeksassa tapauksessa oli mainittu etninen tausta eli he olivat romaninuoria. Joku vastaaja totesi, että romaninuoret 'luistavat käsistä' täytettyään 15 vuotta ja jättävät koulun kesken. Seitsemän nuoren kohdalla keskeyttämisen syynä oli jokin maininta sosiaalisesta taustasta esimerkiksi vanhemmuuden puuttuminen, valta lapsella, moniongelmaisuus perheessä.

Peruskoulun lisäopetus (10. luokka)

Tilastokeskuksen kokoaman Peruskoulun oppilaat 2000 -tilaston mukaan Länsi-Suomen läänissä osallistui peruskoulun lisäopetukseen kaikkiaan 655 nuorta. Heistä 563 oli saanut päättötodistuksen yleisopetuksesta, 19 mukautetusta opetuksesta, 19 vaikeimmin kehitysvammaisten opetuksesta ja 54 muusta 11-vuotiseen oppivelvollisuuteen perustavasta erityisopetuksesta. Pidennetyn oppivelvollisuuden piirissä olevista nuorista yli 30 % jatkoi opintojaan peruskoulun lisäluokalla, muista peruskoulun päättäneistä lisäopetukseen osallistui runsas 2 %.

Sekä lisäopetukseen osallistuvien määrä että suhteellinen osuus peruskoulun päättäneiden ikäluokasta on vuonna 2000 vähentynyt edelliseen vuoteen verrattuna. Kunnissa ei

ole otettu uusia lisäopetuksen joustavia ja yksilöllisesti toteutettavia mahdollisuuksia kovinkaan aktiivisesti käyttöön. Syynä on ehkä ohjaushenkilöstön riittämättömyys ja se, että yksilölliset ratkaisut koetaan työläiksi toteuttaa.

Yhteishaku ja toisen asteen koulutus

Yhteishakuun osallistumattomat

Länsi-Suomen läänissä lähes kaikki nuoret jatkavat opintojaan peruskoulun jälkeen. Useimmiten opiskelupaikka saadaan toisen asteen yhteishaun kautta. Länsi-Suomen läänissä on viime vuosina noin 2-3 % suomenkielisistä ja runsas prosentti ruotsinkielisistä nuorista jättänyt osallistumatta yhteishakuun. Erityisopetuksesta päättötodistuksensa saaneista huomattavasti suurempi osa (vuosittain 20-40 % oppilaista) ei ole mukana yhteishaussa.

Yleisimpänä syynä yhteishaussa hakematta jättämiseen on sekä yleisopetuksen että erityisopetuksen oppilaille hakeutuminen peruskoulun lisäopetukseen (10. luokalle) tai muuhun koulutukseen (kansanopistot, erityisoppilaitokset, oppisopimuskoulutus). Muita syitä hakematta jättämiseen on laaja kirjo, esimerkiksi ikä estää hakeutumisen halutulle alalle, tiedossa oleva työpaikka, välivuoden pitäminen, sairaus, koulunkäynti ei kiinnostaa tai sopivaa koulutusta ei ole tarjolla.

Tukitoimet toisella asteella

Ammatillisessa koulutuksessa tukiopeutusta annetaan opinnoissa tilapäisesti jälkeen jääneille tai oppilaille, joilla on lieviä oppimis- tai sopeutumishäiriöitä. Erityisopetuksessa opetus on mukautettava siten, että opiskelija mahdollisimman suuressa määrin saavuttaa saman pätevyyden kuin muussa ammatillisessa koulutuksessa. Erityisopetuksella tarkoitetaan ammatillisessa koulutuksessa vammaisuuden, sairauden, kehityksessä viivästymisen, tunne-elämän häiriön tai muun syyn vuoksi erityisiä opetus- tai oppilashuoltopalveluja tarvitsevien opiskelijoiden opetusta, joka perustuu henkilökohtaiseen opetuksen järjestämistä koskevaan suunnitelmaan (HOJKS).

Ammatillisen erityisopetuksen kehittämiseen on panostettu mm. Opetushallituksen johtamassa valtakunnallisessa hankkeessa, jossa myös Länsi-Suomen läänin oppilaitoksia on mukana. Valitettavasti joidenkin oppilaitosten hyvään alkuun saadut erityisopetusjärjestelyt ovat vaarassa näivettyä kuntien ja koulutuskuntayhtymien lyhytnäköisten säästötoimenpiteiden vuoksi.

Lukiossa ei ole lainmukaista velvoitetta tukiopeutuksen eikä erityisopetuksen järjestämiseen. Monissa lukioissa on kyllä järjestetty tukikursseja erityisesti opiskelun alkuvaiheessa tasoittamaan eri peruskouluista tulevien oppilaiden osaamistason eroja. Joissakin lukioissa on aivan viime aikoina ryhdytty kehittämään systemaattisia tukitoimia esimerkiksi luki-vaikeuksia omaaville opiskelijoille. Aikaisemminkin luki-vaikeus on voitu vähäisessä määrin ottaa huomioon ylioppilastutkinnon arvostelussa.

Toisen asteen ammatillisissa oppilaitoksissa opiskelijahuoltoryhmien tarpeellisuus on tiedostettu ja opiskelijahuoltoa pyritty muutenkin kehittämään. Monista lukioista opiskelijahuoltoryhmät puuttuvat vielä ja jos ryhmiä on, ne kokoontuvat melko harvoin.

Toisella asteella keskeyttävät

Tukitoimista huolimatta varsin suuri määrä oppilaita keskeyttää opintonsa. Tuorein selvitys toisen asteen koulutuksessa keskeyttäneistä on lukuvuodelta 1998-99. Otantaan perustuva vuonna 1982 syntyneitä nuoria koskeva selvitys sisältyi opetusministeriön ja Länsi-Suomen lääninhallituksen väliseen vuoden 1999 tulossopimukseen. Tiedot saatiin 40:stä lukiosta ja 36:sta ammatillisesta oppilaitoksesta, joissa opiskeli yhteensä 6074 nuorta, heistä noin kaksi kolmasosaa lukioissa ja kolmannes ammatillisissa oppilaitoksissa.

Ensimmäisen vuoden aikana opintonsa keskeytti 245 opiskelijaa eli noin neljä prosenttia aloittaneista. Lukio-opintonsa keskeytti 2,2 % (86 opiskelijaa) ja ammattiopintonsa 7,6 % aloittaneista (159 opiskelijaa). Nämä prosenttiluvut ovat samansuuruiset kuin Länsi-Suomen lääninhallituksen ruotsinkielisen sivistystoimen lv.1999-2000 tekemässä selvityksessä, jota esitellään myöhemmin tässä raportissa.

Erikoislukioissa pojat keskeyttivät herkemmin kuin tytöt (P 4,2 %; T 1,7 %), mutta tavallisissa lukioissa tilanne oli päinvastainen (P 1,5 %; T 2,5 %). Lukio-opintojen keskeyttäminen oli yleisintä Varsinais-Suomessa (2,8 %) ja vähäisintä Satakunnassa (1,4 %). Ammatillisten opintojen keskeyttäminen oli samoin yleisintä Varsinais-Suomessa (9,6 %) ja vähäisintä Pirkanmaalla (6 %).

Kolmasosalla lukion keskeyttäneistä peruskoulun päättötodistuksen lukuaineiden keskiarvo oli 8,00 tai sitä korkeampi. Ammatilliset opintonsa keskeyttäneiden peruskoulutodistuksen keskiarvo oli yleisimmin 6,0-6,49 välillä. Keskeyttäminen tapahtui useimmiten syyslukukaudella, lukioissa yleisimmin joulun tienoilla. Ammatillisissa oppilaitoksissa opintoja keskeytettiin eniten elokuussa, mutta melko tasaisesti myös loka-joulukuussa.

Lukiossa keskeyttämisen yleisin syy oli toiseen oppilaitokseen hakeutuminen (40 %), toiseksi yleisin huono opintomenestys (16 %) ja kolmantena kiinnostuksen puute (15 %). Ammatilliset opinnot keskeytyivät yleisimmin kiinnostuksen puutteeseen (33 %), toiseen oppilaitokseen hakeutumiseen (23 %) ja muihin syihin (14 %), joihin kuuluivat mm. sosiaaliset vaikeudet asuntolassa ja erilaiset henkilökohtaiset syyt. Suurin keskeyttämisprosentti ammatillisissa oppilaitoksissa oli erityislinjojen opiskelijoilla (17 %).

Todettakoon vielä esimerkki Vaasan yhteishakualueelta. Siellä oli kevään 2000 yhteishaussa 89 hakijaa, joilla oli peruskoulussa mukautettu opetussuunnitelma ja 162 hakijaa, joiden opetussuunnitelma oli osittain mukautettu. Edellisestä ryhmästä koulutukseen pääsi 92 %, ennen koulutuksen alkamista opiskelupaikkansa perui 20 %, mutta vain yksi aloittaneista oli keskeyttänyt opintonsa 20.9. laskentapäivään mennessä. Osittain mukautettua opetussuunnitelmaa noudattaneista hakijoista koulutukseen valittiin 86 %, heistä 24 % peruutti saamansa opiskelupaikan ja 13 % aloittaneista keskeytti opintonsa syyslukukauden alkuvaiheessa.

Osittain mukautettua opetussuunnitelmaa noudattaneet oppilaat ovat saaneet opetuksensa yleisopetukseen integroituina, mutta tukitoimet ja henkilökohtainen opinto-ohjaus ovat monen kohdalla aivan ilmeisesti olleet puutteelliset. Neljännes koulutukseen päässeistä ei ottanut vastaan saamaansa paikkaa eli ei ollut varma valinnastaan taikka kyn-

nys toiselle paikkakunnalle siirtymiseen oli liian korkea. Myös keskeyttämisprosentti on suuri, mikä voi johtua heikosta sitoutumisesta taikka uudessa koulussa koetuista oppimis- tai sopeutumisvaikeuksista.

Ungdomar som avbryter sina studier inom svenskspråkig utbildning på andra stadiet

Ett av de centrala målen i grundexamensreformen var att förbättra de studerandes möjligheter att placera sig i arbetslivet eller i fortsatta studier. Det har dock blivit allt vanligare att en del av åldersklassen på grund av olika svårigheter avbryter sina studier och således löper risk att slås ut både från arbetslivet och samhällets funktioner i övrigt. Vad som krävs är ett nätverk av professionellt stöd från läroanstalten och andra som arbetar med ungdomar. Olika arbetsformer som stöder de ungas motivation att studera samt olika individuella lösningar borde utvecklas. Detta har man bl.a. tagit fasta på i Finlands Mål 3-program, som finansieras med medel ur Europeiska Socialfonden, och olika projekt har startat upp runt om i landet.

Bildningsavdelningens svenska enhet har valt att behandla problematiken kring ungdomar i riskzonen utgående från en utredning över studerande som inledde sina studier hösten 1999. Svenska enheten riktade förfrågan till samtliga svenskspråkiga gymnasier och yrkesläroanstalter som ordnar utbildning för unga på andra stadiet. Avsikten med undersökningen var att utreda omfattningen av och orsakerna till varför studerande avbryter sina studier. För att få en helhetsbild av situationen riktades förfrågan till både den studerande själv och studiehandledaren.

Enligt förfrågan hade totalt 76 studerande i Österbotten och Åboland avbrutit sina studier läsåret 1999-2000. Detta utgjorde 4 % av samtliga första årets studerande på andra stadiet.

Tabell 2. Studerande som avbrutit sin utbildning inom andra stadiet

	Flickor	Pojkar	Totalt
Gymnasiet	11	6	17
Yrkesutbildning	15	44	59
Totalt	26	50	76

Gymnasiet

Inom gymnasiet avbröt 19 studerande (2 %) sina studier, de flesta redan under de två första månaderna. Majoriteten av dem hade haft mellan 7 och 8 i medeltal i läsåmnena på avgångsbetyget från grundskolan, några t.o.m. mellan 8 och 9. De flesta ansåg sig ha fått tillräckligt med studiehandledning i gymnasiet.

Elva studerande uppgav att valet av utbildning inte motsvarande förväntningarna och valde därför att avbryta studierna. Flera tyckte att gymnasiet var för teoretiskt och svårt och hade kommit till insikt om att yrkesinriktade studier eller kombinationsstudier var det bästa alternativet för dem. De flesta hade redan flyttat till annan utbildning eller stod i beråd att göra det. Några studerande angav också studie- och inläringssvårigheter som orsak. I enstaka fall stod orsaken att finna i hälsoskäl och personliga orsaker.

Yrkesutbildning

Tabell 3. Antalet avbrytare enligt utbildningsområde

Utbildningsområde	Antal avbrytare	Antal studieplatser	%
Naturbruk	5	66	8
Teknik, kommunikation	31	397	8
Handel, administration	5	98	5
Turism, kosthålls- och ekonomibranschen	7	124	6
Social- och hälsovårdsbranschen	5	134	4
Kultur	6	40	15
Totalt	59	859	7

Hela 59 studerande (7 %) avbröt sina studier inom yrkesutbildningen. Antalet avbrytare enligt utbildningsområde korrelerade med antalet studieplatser. Kultursektorn utgör här ett undantag men p.g.a. det låga antalet studieplatser blir procenten dock något missvisande. Man kan med andra ord inte säga, att antalet avbrytare skulle vara märkbart högre inom något utbildningsområde.

Avbrotten skedde främst inom november, januari och februari månad. Anmärkningsvärt var det höga antalet frånvarotimmar bland avbrytarna, närmare 50 % hade 100 - 200 frånvarotimmar.

Majoriteten av avbrytarna hade under 7 i medeltal i läsåmnena på avgångsbetyget från grundskolan. Av dem som besvarat formuläret har 12 uppgett att de inte alls har fått stöd- eller specialundervisning i den läroanstalt de lämnat. Däremot ansåg de flesta avbrytarna att studiehandledningen hade fungerat bra.

Tabell 4. De vanligaste orsakerna till att studierna avbröts

Orsak till avbrotten	Studerande	%
Byte till annan utbildning	11	19
Fel utbildning, bristande motivation	15	25
Personliga orsaker (ekonomiska, familjeskäl)	7	12
Studie- och inläringssvårigheter	10	17
Hälsoskäl	3	5
Sociala problem	13	22
Totalt	59	100

De vanligaste orsakerna till avbrotten var bristande motivation och missnöje med valet av utbildning. Flera hade dessutom för avsikt att söka till en annan utbildning. Sociala problem var också en vanlig orsak och i dessa fall förknippades problemen ofta med missbruk och inläringssvårigheter. Överlag kan man konstatera att avbrotten oftast berodde på en kombination av flera orsaker. Fem studerande avbröt redan sin andra eller tredje utbildning.

Ur utredningen framgår att de studerande som avbröt sina studier under hösten vanligen var missnöjda med sitt val av utbildning och ville byta linje. De, som avbröt under våren, hade däremot ofta svårigheter och problem av olika slag som gjorde att de inte klarade av utbildningen. Dessutom hade de sällan klara framtidsplaner. Utredningen visar också, att det speciellt inom yrkesutbildningen finns ett tydligt behov av utökade satsningar på såväl stöd- som specialundervisning för att fånga upp unga i riskzonen innan de hinner avbryta sina studier. När de väl har lämnat utbildningen finns inga garantier för att de skall få stöd och handledning med tanke på fortsatt utbildning eller introduktion i arbetslivet. För att handledningen under studietiden skall effektiveras bör hela läroanstalten involveras, detta gäller såväl ledning, studiehandledare som enskilda lärare. Det är av största vikt att man inom läroanstalten lär sig att i ett tidigt skede känna igen studerande med svårigheter, att man kan analysera vad problemen beror på samt vidta åtgärder för att motverka dem. För att höja undervisningspersonalens kompetens i dessa frågor borde satsningar på fortbildning göras. En utökad kuratorsverksamhet inom utbildningen kan också bidra till att lösa en del av problemen.

Nuorisotoimi

Läänimmekin alueella on siis runsaasti nuoriin kohdistuvia hankkeita, jotka sisällöltään liittyvät enemmän tai vähemmän syrjäytymisen ehkäisyyn. Mitä tämä sitten tarkoittaa? Pieni pelko on, että tehdään kartoitusta ja selvitystä toisensa jälkeen, mutta tärkein eli yhdessä tekeminen nuoren hyväksi unohtuu. Suurelta osalta toki syynä ovat kuntien ”leikkaukset” eli Länsi-Suomessakin on kuntia, jotka ovat leikanneet nuorisotoimensa minimiin. Toiset kunnat ovat kompensoineet säästöjään lisäämällä järjestöavustuksia, toiset taas vähentämällä niitä. Viranhaltijoista yli puolet toimii erilaisen ohjaajan (esim. iltaohjaaja, kerho-ohjaaja) nimikkeellä. Tämä kuvastaa työn painottumista kenttätyöhön, jolloin nuorisotyön koordinointi kärsii.

Elinolostrategioita on laadittu hieman yli 20% kunnissa ja päihde/huumestrategioita noin 35% kunnissa. Ongelmana on mm. se, että pienten kuntien voimavarat eivät riitä toimenpiteiden aikaansaamiseksi ja toisaalta myös ”ongelmaisia” on niin vähän, ettei toimintaa voida käynnistää. Samoin yhteys eri toimenpiteiden ja hankkeiden välillä voi olla lähes olematonta. Tällaisilla alueilla keskeinen toimenpide tuleekin olla seutukunnallisen yhteistyön rakentaminen, koska sillä ja poikkihallinnollisella yhteistyöllä voidaan turvata palvelujen ja toimintojen tasavertaisuus.

Näyttäisi kuitenkin myös siltä, että tällä hetkellä innostusta on virinnyt enemmän ko. asioiden kartoittamiseen ja tilanteeseen puuttumiseen tavalla tai toisella, koska ongelmat ovat lisääntyneet huomattavasti ja yhä nuorempien keskuudessa. Varsinkin vanhempien aktiivisuus on noussut erilaisten hankkeiden parissa esim. Jyväskylässä Meidän Jyväskylä –hanke, jossa on mm. sovittu yhteisiä pelisääntöjä eri asumisalueilla vanhempien ja eri viranomaisstahojen kesken. Keskustelut esim. tietyn ikäisten lasten ja nuorten yhteisten kotiintuloaikojen sopimisesta ovat tukeneet vanhempien kasvatustyötä.

Melkein kaikilla seutukunnilla on viranomaisverkostoja, joihin kuuluu nuorisotoimen, koulutoimen ja sosiaalitoimen toimijoita. Muina toimijoina yhteistyössä useimmiten olivat poliisitoimi, seurakunta, terveystoimi ja eri järjestöt. Eniten tällaisten verkostojen toiminta syntyy huumeiden vastaiseen työhön ja oppilashuoltoryhmien kautta. Oppi-

lashuoltotyöryhmien toimintaan ollaan kehittelemässä uutta toimintamallia yhteistyössä nuorisotoimen ammattilaisten kanssa.

Tällä hetkellä suurin ongelma nuorisotoimen puolella on mahdollisuuksien rajallisuus ennaltaehkäisevään työhön. Kuntien perustyötä on leikattu ja erilaiset projektirahat suuntautuvat pääasiassa vanhempiin ikäryhmiin. Syrjäytymisvaarassa olevat tunnustetaan jo ala-asteella, joten satsausta pitäisi saada ehdottomasti sinne. Tällä hetkellä teemme tulipalonsammutustyötä kalliilla rahalla, koska 17 – 24 -vuotiaiden ikäryhmässä on jo todella paljon moniongelmaisia, erilaista terapiaa ja hoitoja tarvitsevia, joiden kanssa tarvitaan suuria rahoja ja henkilökuntaa.

Vuonna 2000 OPM myönsi ”lisäsatsauksen” (2,3 Mmk) ennalta ehkäisevään huume-työhön, joka suunnataan suurimmaksi osaksi nuorten työpajoille.

Sosiaali- ja terveystoimi

Arviointitulokset

Syrjäytymisen ehkäisemiseen liittyvä kehittämistoiminta on painopisteenä sekä julkisella että kolmannella sektorilla. Hankkeiden tavoitteena on usein riskioloissa olevien lasten ja nuorten tukeminen jo ennen kuin ongelmia ilmenee. Nuoria koskevat hankkeet kohdistuvat pääasiassa työttömien ja ammatillisen koulutuksen ulkopuolelle jääneiden nuorten tukemiseen, joten heidän kohdallaan voi olla jo joitakin syrjäytymisen riskitekijöitä. Hankkeita toteuttavat kunnat, järjestöt tai seurakunnat sekä erikseen että yhdessä.

Lasten ja nuorten syrjäytymisen ehkäisemiseksi vireillä olevia hankkeita on runsaasti läänin eri maakunnissa. Hankkeet jakautuvat kuitenkin epätasaisesti kuntien välillä ja etenkin pienissä kunnissa on vähän tai ei lainkaan nuorten syrjäytymisen ehkäisemiseksi tarkoitettuja hankkeita. Syrjäytymisvaarassa olevien nuorten tukemisen ohella tulisi olla enemmän myös varhaislapsuuden syrjäytymistä ehkäisevää toimintaa, lasten kasvuolojen ja –ympäristön hyvinvointia sekä vanhemmuutta tukevaa toimintaa.

Perinteinen lapsiperheiden kotipalvelu on jo nykyisin pääasiassa lastensuojeluperheille kohdennettua perhetyötä, jota varten kuntiin on perustettu perhetyöntekijöiden toimia. Toiminnalla pyritään tukemaan vanhempien jaksamista, ohjaamaan ja neuvomaan heitä lasten kasvatuksen pulmatilanteissa sekä auttamaan muussa perheen arjen selviytymistä vaikeuttavissa tilanteissa niin, että nämä riskitekijät eivät vaaranna lasten turvallisia kasvuoloja eivätkä johda muihin lastensuojelutoimenpiteisiin. Kotipalvelua saaneiden lapsiperheiden määrä on laskenut 1990-luvun jälkipuoliskolla koko läänissä. Ainoastaan Keski-Suomen maakunnassa määrä on lisääntynyt vuodesta 1995 vuoteen 1999. Suuntaus eri kuntien asiakasmäärissä ei ole ollut samansuuntainen. Kuntien väliset erot kotipalvelun asiakasperheiden määrissä ovat suuret.

Lapsiperheiden kotipalvelun vähentyminen voi johtua lamavuosien resurssien supistuksesta tai palvelujen suunnitelmallisemmasta kohdentamisesta perheille varhaisvaiheen lastensuojeluna. Perinteinen kotipalvelu, kuten sairaan lapsen hoito, on vähentynyt tai loppunut kokonaan ja joillakin paikkakunnilla siirtynyt järjestöjen tehtäväksi.

Lapsiperheiden kotipalvelu on sisällöltään muuttunut ehkäiseväksi ja kohdennetuksi lastensuojelutyöksi, joka on koko läänissä ja eri maakunnissa merkinnyt asiakasmäärän pienentymistä. Yksittäiset kunnat ovat kuitenkin lisänneet kotipalvelun suunnitelmallista perhetyötä 1990-luvun loppupuoliskolla ja painottaneet ennaltaehkäisevää työtä.

Lastensuojelun avohuollon tukitoimenpiteet ovat moninaisia ja niitä voidaan suunnitella lapsen turvallisuutta tai tervettä kasvua uhkaavien riskien ehkäisemiseen esimerkiksi tukemalla harrastuksia tai koulunkäyntiä ja järjestämällä tukihenkilöitä. Lastensuojelun avohuollon asiakasmäärät ovat lisääntyneet koko läänissä 1990-luvun jälkipuoliskolla. Vain Etelä-Pohjanmaan maakunnassa asiakasmäärät ovat vähentyneet vuosikymmenen lopussa. Tukitoimenpiteiden lisäykseen vuonna 1999 ovat vaikuttanut ensisijaisesti lasten ja nuorten pahoinvoinnin lisääntyminen ja perheiden voimavarojen heikentyminen. Jonkin verran avohuollon tukitoimien kasvuun on voinut vaikuttaa myös 1.3.1999 voimaantullut lastensuojelun suurten kustannusten tasausjärjestelmä, joka on edellyttänyt avohuollon palveluiden tarkempaa kirjaamista ja huoltosuunnitelmien tekemistä perheiden kanssa. Tasausjärjestelmän voimaantulo antaa kunnille paremmat taloudelliset mahdollisuudet lastensuojelun toteuttamiseen, koska valtionavustusta voi saada huomattavan suuriin lastensuojelun kustannuksiin.

Lastensuojelun avohuollon tukitoimenpiteet ovat lisääntyneet ja monipuolistuneet. Asiakasmäärien lisääntymiseen on vaikuttanut osaksi myös lastensuojelun suurten kustannusten tasausjärjestelmä ja sen edellyttämä huoltosuunnitelmien laatiminen. Huoltosuunnitelmien välttämättömyys tekee avohuollosta suunnitellun ja tavoitteellisen sekä antaa varhaiseen puuttumiseen painoarvoa.

Alle 18-vuotiaiden ja sitä vanhempien opiskelevien nuorten elatus kuuluu heidän vanhemmilleen. Sen vuoksi opiskelijat eivät voi pääsääntöisesti saada toimeentulotukea. Työttömänä oleva nuori voi saada työmarkkinatukea alle 25-vuotiaana, jos hän on muusta kuin omasta syystä jäänyt jatkokoulutuksen ulkopuolelle. Mikäli nuori ei työmarkkinatoimenpitein hanki toimeentuloaan, hän joutuu asumaan vanhempiensa luona ja olemaan heidän huollettavanaan. Mikäli vanhemmat eivät kykene häntä huoltamaan, hän joutuu toimeentulotuen varaan. Ehkäisevänä toimeentulotukena myös alle 18-vuotiaat voivat saada tilapäistä avustusta. Toimeentulotukitilastot eivät kuitenkaan aina kerro nuorten selviytymisen puutteista, sillä toimeentulotuen tarve voi nuorilla johtua mm. opintotuen tai tulojen riittämättömyydestä ja suurista asumismenoista.

Toimeentulotukiasiakkaiden määrä on laskenut koko läänissä vuodesta 1995 vuoteen 1999. Samansuuntainen kehitys on ollut myös alle 30-vuotiaiden toimeentulotukiasiakkaiden määrässä. Asiakkaiden määrä on laskenut koko maassa, eikä maakuntien välillä ole suuria eroja. Länsi-Suomen läänissä toimeentulotuen asiakastalouksista alle 18-vuotiaita (=hakijan ikä) on ollut 322 vuonna 1999 eli heidän osuutensa kaikista ikäryhmistä on 0.3 %. Hakijatalouksista 18–19-vuotiaita on ollut yli 4500 ja 20–24-vuotiaita lähes 20 000. Jälkimmäisen ryhmän osuus on viidesosa kaikista toimeentulotukea saaneista ikäryhmistä.

Ehkäisevällä toimeentulotuella voidaan auttaa nuorten itsenäistä selviytymistä. Myös perheen tukeminen voi estää ongelmien kasaantumista ja niiden heijastumista lapseen. Tietoa kuntien ehkäisevän toiminnan käyttötarkoituksista lapsen ja nuoren tukemiseen

ei ole saatavissa ilman erillisselvityksiä. Tilastojen perusteella ehkäisevää toimeentulotukea kuitenkin käytetään vielä varsin vähän lasten ja nuoren tukemiseen.

Lasten ja nuorten mielenterveyden häiriöiden lisääntymisen vuoksi vuonna 2000 valtion budjetista on myönnetty erityisvaltionosuutta lasten ja nuorten psykiatriisiin palveluihin. Erillismäärärahan suuruus on ollut Länsi-Suomen läänissä yhteensä 25,1 milj. markkaa. Tällä määrärahalla on käynnistetty kunnissa useita ennaltaehkäiseviä lastensuojelun hankkeita ja muita toimenpiteitä, joilla parannetaan lasten psyykkisten ongelmien varhaisvaiheen tunnistamista ja niihin puuttumista. Tällaisia hankkeita on Keski-Suomen maakunnassa 23, Pirkanmaalla 31, Etelä-Pohjanmaalla 14, Keski-Pohjanmaalla 5, Varsinais-Suomessa 31 ja Satakunnassa 7. Suurin osa hankkeista kohdistuu suoraan lasten ja nuoren mielenterveyden edistämiseen. Hankkeilla kehitetään mm. uusia ehkäiseviä toiminta- ja työkäytäntöjä, edistetään saumattomien palveluketjujen rakentamista erikoissairaanhoidon ja perusterveydenhuollon välille, järjestetään koulutusta sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstölle sekä parannetaan sitä kautta lasten ja nuorten mielenterveydellisten ongelmien tunnistamista ja hoidon käynnistämistä jo varhaisvaiheessa.

Erityisvaltionosuudella toteutettavat hankkeet on käynnistetty nopeasti ja tärkeitä kehittämisen kohteita on löydetty. Hankkeiden jatkuvuus tulee kuitenkin turvata joko lisärahoituksella tai jatkamalla toimintaa kunnan omilla resursseilla. Vain harvat pienemmistä kunnista ovat vähillä voimavaroillaan pystyneet suunnittelemaan projekteja ja hakemaan niihin rahoitusta.

Lasten ja perheiden tukemiseksi on sosiaali- ja terveydenhuollon käyttöön kehitetty uusia toimintamalleja. Mm. vanhempien kasvatustehtävää tukemaan on kehitetty menetelmä ”varhaisen vuorovaikutuksen tukemisesta”. Vanhempien kanssa työskentelyyn on kehitetty välineeksi vanhemmuuden roolikartta. Lastensuojelun avuksi on kehitetty myös läheisneuvonpitomenettely, jossa perheen lähiverkoston tuki otetaan perheen tilanteen suunnitteluun mukaan. Lähiyhteisön vastuunottoa lasten kasvatuksesta on kehitetty laajasti ns. Laukaan mallin mukaisella toiminnalla.

Varhaisen vuorovaikutuksen tukemisen –koulutushanke on käynnistetty eri puolella Länsi-Suomen lääniä. Pisimmällä menetelmän koulutus on Varsinais-Suomessa, jossa koulutukseen on osallistunut henkilöstöä 26 kunnasta ja 15 terveyskeskuksesta. Satakunnassa on koulutukseen osallistunut 50 perustason työntekijää 10 kunnasta ja Pirkanmaalla on koulutettu jo 10 kunnan terveydenhoitajaa. Koulutus on käynnistynyt myös Keski-Suomessa ja Etelä-Pohjanmaalla, Keski-Pohjanmaalla ja Pohjanmaalla. Myös muuta, kuten vanhemmuuden roolikartan ja läheisneuvonpidon käyttöön perehdyttävää koulutusta järjestetään lasten ja nuorten kanssa toimivalle henkilöstölle.

Länsi-Suomen maakunnissa on monenlaista kehittämistoimintaa. Osa kehittämisestä tapahtuu määräaikaisten erillisten projektirahoitusten tuella, osa kuntien eri toimijoiden omana työnä. Hankaluutena kehittämisessä on eri hankkeiden toimiminen usein toisistaan irrallaan sekä toimintojen vaikutusten arvioinnin riittämättömyys suhteessa paikallisiin tarpeisiin. Eri viranomaisen yhteistyölle ja uusien työskentelytapojen luomiselle on kiinnostusta, mutta muutosten saaminen käytäntöön ei tapahdu nopeasti. Arkipäivän työkiireet voivat siirtää uudenlaisen toimintatavan käyttöönottoa, koska se edellyttää yleensä ainakin aluksi henkilöstöltä lisäpanostusta.

Poliisitoimi

Nuoren kohdalla syrjäytymisprosessi on yleensä edennyt jo aika pitkälle siinä vaiheessa, kun poliisi puuttuu asiaan. Ainoan huomattavan poikkeuksen muodostavat perheväki-valtatilanteet. Mikäli poliisilla on sosiaaliviranomaisiin hyvät kontaktit, on lapsia mahdollista saada tarpeen vaatiessa ainakin lastensuojelun toimenpiteiden pariin. Muussa tapauksessa poliisi kohtaa nuoren melko varmasti virkatehtäviä suorittaessaan.

Taulukko 5

NUORET RIKOKSESTA EPÄILLYT: LUKUMÄÄRÄ IKÄLUOKITTAIN LÄNSI-SUOMEN LÄÄNISSÄ v. 2000. Luokittelu vakavimman tehdyn rikoksen mukaan.

Ikäluokka:	alle 15 v	15-17 v	18- 20 v	20-24 v	25-29 v
Rikoslakirikokset	2 285	4 264	7 348	7 344	6 749
- miesten %-osuus	66	79	83	85	84
Omaisuusrikokset	1 749	2 334	2 123	2 086	1 822
- miesten %-osuus	64	75	81	83	83

Nuorten rikosentekijäin lukumäärä kasvaa ikäluokkaan ”18-20 vuotta” asti. Sen jälkeen määrä alkaa laskea (taulukko 1). Omaisuusrikosten kohdalla lakipisteenä on 15-17 –vuotiaat. Suuri joukko nuoria on silloin elämänsä taitekohdassa – selviytykö kunniallisesti aikuisuuteen vai ei. Samalla miesten osuus riskiryhmästä nousee koko nuoruusajan.

Taulukko 6. NUORTEN TEKEMIEN RIKOSTEN LUKUMÄÄRÄ: Poliisille ilmoitetut rikoslakia vastaan tehdyt rikkomukset ja niiden määrä tekijää (miehet) kohti Länsi-Suomessa v. 2000.

	Ikäluokka: alle 15 v	15 – 17 v	18 – 20 v	yli 20 v
Rikoslakirikokset	3 249	9 061	16 489	80 689
- lkm tekijää kohti	1.50	2.30	2.36	1.82
Omaisuusrikokset	2 362	4 722	6 338	24 849
- lkm tekijää kohti	1.42	2.24	3.15	2.60

Rikosten kasautuminen yhtä tekijää kohti on nuorilla korkeimmillaan. 15-20 –vuotiaalla rikosmerkintöjä on keskimäärin 2.3 – 2.4, aikuisella 1.8 (taulukko 2.) Kasautuminen on varma alku vakavalle syrjäytymiskehitykselle. Rötöstely on kuitenkin vain jäävuoren huippu. Sitä pohjustaa ensin heikko koulutusura, sitten alkava päihderiippuvuus ja lopuksi pysyvät työllistymisvaikeudet. Pahinta on, että sosiaalisen periytyksen kautta kierre siirtyy suurella varmuudella seuraavalle sukupolvelle.

Länsi-Suomen lääninhallituksen toimenpiteitä syrjäytymisen ehkäisyssä toimivaltamme puitteissa

Opetustoimi

Länsi-Suomen lääninhallituksen sivistysosaston välineinä syrjäytymisen ehkäisemisessä ovat opetustoimen osalta lähinnä informaatio-ohjaus ja opetushenkilöstön täydennyskoulutus sekä monipuolinen verkostoyhteistyö.

Opetushenkilöstön täydennyskoulutusta ja informaatio-ohjausta

Lääninhallitus on järjestänyt opetusministeriön myöntämän määrärahan turvin vuonna 2000 kaikkiaan 82 opetushenkilöstön täydennyskoulutustilaisuutta. Niistä ainakin esiopetuspäivät (4 kpl), perusopetuksen yhtenäistäminen (2 kpl), oikeusturvapäivät (7 kpl), opinto-ohjauksen arviointi- ja kehittämisseminaarit (3 kpl), erityisopetusseminaarit (2 kpl) sekä kouluyhteisön terveyden ja hyvinvoinnin teemaseminaari ovat sisältäneet lasten ja nuorten hyvinvointiin ja syrjäytymisen ehkäisyyn liittyvää asiaa. Myös rehtori-päivillä (7 kpl) sekä sivistystoimen johdon tilaisuuksissa (4 kpl) on sivuttu tätä aihepiiriä mm. pohdittaessa erityisopetuksen ja muiden tukitoimien riittävyttä ja niihin liittyviä oikeusturvakysymyksiä. Lisäksi lääninhallituksen pidempikestoisessa koulutuksen järjestäjän ja oppilaitoksen itsearviointikoulutuksessa on tarkasteltu esimerkiksi erityisopetuksen, oppilashuollon, oppilasarviointijärjestelmän ja kouluyhteisön turvallisuuden tilaa ja kehittämistarpeita. Edellä mainituissa koulutustilaisuuksissa on ollut yli 2500 osallistujaa eri puolilta Länsi-Suomen lääniä ja niitä ovat olleet toteuttamassa kaikki Länsi-Suomen lääninhallitukset eri toimipisteet (Turku, Jyväskylä, Tampere ja Vaasa).

Lääninhallituksen sivistysosastolta annetaan paljon puhelinneuvontaa, josta varsin suuri osa liittyy oppilaiden koulunkäynnin järjestelyihin sekä erityisopetus- ja oikeusturvasioihin. Asiakkaina on huoltajia, opettajia, rehtoreita ja sivistystoimenjohtajia, jotka haluavat keskustella erilaisista vaihtoehdoista esimerkiksi silloin, kun jonkin lapsen tai nuoren koulunkäynti ei suju tavanomaisella tavalla, vaan tarvitaan yksilöllisesti räätälöityjä erityisopetus- tai muita ratkaisuja. Myös koulukiusaaminen, oppilaan koulunkäyntipaikka, oppilasarviointi, kuljetusjärjestelyt sekä koulutoimen henkilöstön menettelytavat asiakaspalvelutilanteissa ovat olleet monien puhelujen aiheita.

Kehittämishankkeita ja verkostoyhteistyötä

Länsi-Suomen lääninhallitus on toiminut yhteistyössä Opetushallituksen kanssa Erityisopetuksen laadullisen kehittämisen hankkeen eteenpäin viemiseksi ja levittänyt siitä tietoa valtakunnallisen kehittämishankkeen ulkopuolella oleville kunnille. Yhteistyökumppaneina näissä asioissa ovat olleet myös Jyväskylän yliopisto, Niilo Mäki Instituutti ja Autismikeskus, joiden tutkimuksista ja kirjallisesta materiaalista on välitetty tietoa koulutustilaisuuksien yhteydessä. Lääninhallituksen tiedotuslehden kautta on informoitu myös tietokoneavusteisesta erityisopetuksesta, jonka kehittämiskeskus DATERO on aloittanut toimintansa Vaasassa ja palvelee Pohjanmaan kolmen maakunnan aluetta maakuntakirjastojen välityksellä.

Kuntoutuksen alueellisissa yhteistyöryhmissä on myös pohdittu syrjäytymisen ehkäisyä, eri toimijoiden yhteistyön tiivistämistä ja uusia toimintamalleja. Vaasan keskussairaalapiirin kuntoutusyhteistyöryhmä on kehittänyt kansiota, johon voitaisiin keskitetysti koota lapsen ja nuoren saamat asiantuntijalausunnot sekä erilaiset kuntoutus- ym. suunnitelmat.

Opinto-ohjaajien ja erityisopettajien kanssa on lääninhallituksen Jyväskylän yksikössä kehitetty opiskelijatietojen siirtolomake peruskoulun ja toisen asteen koulutuksen paremmaksi niveltämiseksi erityistä tukea tarvitsevien oppilaiden ja erityisesti osittain mukautettua opetussuunnitelmaa noudattaneiden osalta.

Vaasassa on käynnissä laaja opetusalan turvallisuushanke, jonka vetäjä on osallistunut myös opetusministeriön Turva-työryhmän työhön. Vaasan kaupunki on kehittänyt yhteistyössä Sampo-yhtiön kanssa kouluille sopivan riskikartoitusmallin ja -mittariston. Poikkihallinnollisena yhteistyönä suunnitellaan seuraavaksi kodin kansio, jolla on tarkoitus välittää huoltajille tietoa kasvatus- ja turvallisuusasioista ja tukea heitä osaltaan ottamaan niistä vastuuta. Opetusalan hanke liittyy valmisteilla olevaan turvallisuus- ja rikosentorjuntaohjelmaan, Vaasan kaupungin liikenneturvallisuussuunnitelmaan (2000) ja kaupungin eri hallinnonalojen riskienhallintatyöhön. Hanketta ja siinä tuotettua materiaalia on esitelty laajasti paitsi Vaasan kaupungin myös lääninhallituksen järjestämissä tilaisuuksissa.

Lääninhallituksen sivistysosaston edustajia on ollut mukana myös maahanmuuttajien koulutusta tukevien resurssirenkaiden toiminnassa sekä romaniväestön koulutusprojekteissa, joissa keskeinen tavoite on näiden ryhmien syrjäytymisen estäminen ja osallisuuden edistäminen..

Nuorisotoimi

Seuraavassa tarkastellaan Länsi-Suomen läänin alueen koululaisten iltapäivätoimintaa ja nuorten työpajatoimintaa, joihin on myös myönnetty eniten taloudellista satsausta. Ne ovat myös näkyvimmit tekemisen kohteemme asiakkaitamme ajatellen.

Koululaisten iltapäivätoiminta

Vuonna 1999 Opetusministeriö siirsi lääneille yläasteen 6 – 9 –luokkalaisten koululaisten iltapäivätoiminnan avustuksiin liittyvän haku- ja päätöksentekomenettelyn. Vuonna 2000 Valtion talousarvioon sisällytetty 2,5 miljoonaa salli Länsi-Suomen läänin osuudeksi 720 000 mk. Avustusta haettiin 354 hankkeelle yhteensä 3.6 Mmk, avustusta voitiin antaa 161 hankkeelle. Käytännössä näihin hankkeisiin on osallistunut 1 500 – 2 500 10 – 15 –vuotiasta nuorta. Tavoitteena on ollut tukea erityisesti uutta luovaa, innovatiivista kulttuuria sekä ympäristöön ja luontoon painottuvia teemoja, elämyspedagogiikkaa sekä seikkailukasvatusta (esim. Avartti-toiminta). Alueittain avustukset jakautuivat seuraavasti:

Keski-Suomi	24 hanketta	(41% hakijoista sai avustusta)
Pirkanmaa	28 hanketta	(36% hakijoista sai avustusta)
Pohjanmaa	54 hanketta	(55% hakijoista sai avustusta)
Satakunta	21 hanketta	(41% hakijoista sai avustusta)
Varsinais-Suomi	34 hanketta	(51% hakijoista sai avustusta)

Koululaisten iltapäivätoiminta on tarjonnut monelle koululaiselle paikan harrastaa koulupäivän jälkeen aikuisen läsnäollessa. Yllättävänä aktiivista on ollut erilaisten asukasyhdistysten, vanhempainyhdistysten ja kylätoimikuntien osallistuminen kerhotoiminnan järjestämiseen. Esim. vanhemmat ovat kukin vuorollaan hyödyntäneet oman erikoisosaamisensa kerhojen eri teemailtapäivien tms. järjestämisessä.

Oma aktiivinen ryhmänsä ovat olleet erilaiset järjestöt ja seurakunnat, joiden kerhot olivat hieman ”ammattimaisempia” ja systemaattisemmin järjestettyjä. Ongelmana kuitenkin on se, että nykyinen avustuskäytäntö ei sido kuntaa toimintaan. Kunnan sisällä tulisi koordinoida myös kerhotoimintaa ja pohtia mm. voidaanko avustuskäytäntöä muuttaa ja esim. lisätä yhteistyötä liikuntapuolen vastaavien kerhoja järjestävien tahojen kanssa. Myös tässä on riskinä, että aktiiviset järjestöt yms. huolehtivat avustusten hakemisesta ja kenties kerhojen järjestämisen tarve on joillain toisilla tahoilla tai alueilla suurempi. Tasavertaisuus ei toteudu parhaalla mahdollisella tavalla tässä järjestelmässä.

Nuorten työpajatoiminta

Vuonna 2000 siirtyi Opetusministeriöltä lääninhallituksille nuorten työpajojen ESR-rahojen ”jakaminen”. Länsi-Suomen lääninhallituksen jaettavana on noin 5,5 Mmk. Tämän lisäksi on noin 1,7 Mmk kansallista rahaa.

Länsi-Suomen läänin alueella toimii 94 työpajaa, joiden toiminta on ollut varsin ansiokasta syrjäytymisen ehkäisemisen saralla. Pajalaisia näissä ”hankkeissa” on työskennellyt noin 3 500. Osa pajoista toimii vielä ns. vanhalla sabluunalla eli osa toiminnasta on alihankintatyötä yrityksille tai muuta palvelutoimintaa. Myös jotkut kunnat ja kaupungit ostavat säätiömuotoisilta pajoilta palveluja nuorten elämänhallinnan tukemiseen. Yhä enemmän on tullut tarvetta ja osittain ollaan myös pystytty vastaamaan tarpeeseen luoda nuorille entistä parempia yksilöllisiä ja yhteisöllisiä kehityssuunnitelmia. Pajoilla on yhä enemmän todella moniongelmaisista, hoitoa ja terapiaa tarvitsevia nuoria. Eräänä pajatoiminnan vahvuutena on myös ollut poikkialueellisten palveluverkostojen ja yhteistyömuotojen syntyminen. Samoin nuorten työpajat ovat varsin hyvin pystyneet toteuttamaan ”yhden luukun” palvelumallia eli lähtien nuoren tarpeesta käsin, hänen kanssaan etsitään oma yksilöllinen polku elämänhallintaan, koulutukseen ja työelämään. Nämä ovat tuoneet myös suuria haasteita pajaohjaajille; enää ei riitä että on hyvä ”ammattimies” vaan täytyy olla ohjausosaamista ja ennen kaikkea aikuisen mallina. Lääninhallituksen työpaja avustusten suuntaamisen yhtenä kantavana päämääränä onkin ollut turvata työpajalle vähintään yksi vakituinen, monipuolinen, ammattitaitoinen ohjaaja. Keskeistä on myös ollut pajatoiminnan seutukunnallistaminen erityisesti pohjanmaan alueella sekä ESR -ohjelmakauden hyödyntäminen siten, että kuntien ”uusia” hankkeita ryhdytään rakentamaan laajempipohjaiselle, tulevaisuuteen kantavalle pajatoiminnalle, joka niveltäisiin kiinteämmäksi osaksi kuntien nuorisohuoltoa.

Tällä hetkellä pajoille tulee yhä entistä moniongelmaisempia nuoria. Näyttää ainakin osittain siltä, että nuorisotyöttömyyden kova ydin kanavoituu pajoille. Tilanne voi vaikeutua pajoilla, joissa pajavetäjillä ei ole tarpeeksi työhön liittyvää osaamista. Lisäksi ongelmia aiheuttaa mo-

nessa pajassa se, että poikkihallinnollisuudesta huolimatta yhteydet ammattitaitoisiin auttajiin on pajoilla sattumanvaraista. Pajojen toiminnan moninaisuutta ei tulisi unohtaa; nuoret ovat samalla sosiaalitoimen, työvoimahallinnon kuin myös sivistyspuolen huolena. Osa nuorista tarvitsee perinteistä pajatoimintaa, osa ei selviä ilman tehostettua ohjausta ja tulevaisuuden ”räättälöintiä”, osa taas tarvitsee hoitoa ja terapiaa.

Viime aikoina on ollut suurta painetta alle 17 -vuotiaiden ”pääsyyn” pajalle. Peruskoulu johdattaisi mielellään oppilaitaan pajatoiminnan piiriin tai jopa opiskelemaan työpainotteisesti pajoille. Huolenaiheena alkaakin olla, kuinka koululaitos selviää tehtävästään? Samoin pajoille olisi tulossa ammatillisista oppilaitoksista pudonneita suorittamaan opintoja. Nuorten työpaja ei voi toimia oppivelvollisuutta korvaavana opiskelupaikkana, joten keskusteluja ja yhteydenottoja koulupuolen kanssa on ollut viikoittain. Työpajan ja kymppiluokan sekä oppisopimuskoulutusta tulisi kehittää entistä voimakkaammin kuin myös jatkojalostaa muita toimintamalleja.

Työpajan rooli on muuttunut ja muuttumassa myös nuorten kuntouttavan työtoiminnan tullessa syksyllä 2001 (laki 1.9.2001 tulossa voimaan) kuntien velvoitteeksi. Pajatoiminta on ohjausta, koulutusta, kuntoutusta, sosiaalityötä, työssä oppimista ja myös työllistämistä.

Sosiaali- ja terveystoimi

Monilla paikkakunnilla on käynnistynyt lasten vanhempien, eri järjestöjen, oppilaitosten ja viranomaisten yhteistyönä kasvatusyhteistyöhankkeita. Tällaisista on esimerkkinä Jyväskylässä syksyllä 2000 alkanut Meidän Jyväskylä -hanke, jossa tavoitteena on tukea vanhempia lasten ja nuorten kasvatuksessa ja vanhempana olemisessa. Hankkeessa pyritään yhteiseen vastuuseen lasten ja nuorten hyvinvoinnista kaupungissa.

Nuorisoasemaprojekti Klaara on Vaasassa käynnistynyt sosiaali- ja terveydenhuollon yhteishanke, jossa moniammatillinen tiimi tarjoaa alueen nuorille palveluja ns. matalan kynnyksen periaatteella. Apua tarvitsevat ja oirehtivat nuoret voivat hakeutua palvelujen piiriin juuri silloin, kun se heille parhaiten sopii ottamalla yhteyttä itse tai jonkun tahon välityksellä.

Harava-projekti on läänin kahdessa maakunnassa käynnistynyt 5-vuotinen lastensuojelujärjestöjen ja julkisen sektorin yhteistyöhankkeita. Keski-Suomen hankkeessa kehittämisalueena on psyykkisesti oireilevien lasten ja nuorten palvelujen kehittäminen ja tavoitteena yhteistoiminta- ja palvelumallien kehittäminen ylikunnallisesti, laaja-alaisesti, monitoimijaisesti, poikkihallinnollisesti ja ihmisen omia voimavaroja tukien. Varsinais-Suomessa hankkeen tavoitteena on luoda yhteinen näkemys lasten ja nuorten hyvinvoinnin kehittämisestä maakunnassa sekä kehittää uusia moniammatillisia yhteistyömalleja, joissa ovat mukana järjestöt, julkiset ja yksityiset palveluntuottajat. Tavoitteena on lisäksi kehittää kansalaistoiminnan roolia maakunnissa ja edistää ihmisten omien voimavarojen ja omaehtoisen toiminnan merkitystä lasten ja nuorten hyvinvoinnin parantamiseksi.

Turun yliopistollisessa keskussairaалassa on aloitettu varhaisen vuorovaikutuksen tutkiminen ja hoitaminen polikliinisenä perhepäiväsairaалatoimintana. Tarkoituksena on puuttua varhaista vuorovaikutusta vaikeuttaviin riskitekijöihin ja suunnitella perheen kanssa hoidon tavoitteet, joihin pyritään äidin vanhemmuutta tukien.

Poliisitoimi

Kuten edellä nuorten rikostilastoa kohdassa 2.4 silmällä on ilmeni, nuorten tekemien omaisuusrikosten määrä on suurimmillaan 15-17 -vuotiaiden kohdalla. Estäviin toimenpiteisiin on sen vuoksi ryhdyttävä ajoissa ennen tuota ratkaisevaa ikäkautta, jolloin rikoksista saattaa tulla elämäntapa.

Näpistelyprojektien tarkoituksena on ollut aikaansaada alaikäisille oma seuraamusjärjestelmä. Myymälänäpistys on useimmiten syynä, kun nuoresta tehdään rikosilmoitus. Siksi selkeällä tapauksiin puuttumisella on mahdollista tehdä nuorelle kerralla selväksi, mitä normit edellyttävät. Pääsääntöisestihän käytännöksi on muodostunut, että näpistyksestä ei enää edes ilmoiteta poliisille. Kuitenkin tässä kohtaa sekä viranomaisten että liiketoiminnan edut ovat ilmeisen yhteiset.

Näpistys-projektin käynnistyttyä yhdenkään nuoren tekoja ei enää ”paineta villaisella”. Kauppaliikkeistä ilmoitetaan rikkomukset, epäilty kuulustellaan – ja mikäli syyllisyys todetaan, tekijä lopuksi ”puhutellaan”. Sosiaaliviranomaiset ja poliisi toimivat tiiviissä yhteistyössä. Kodin ja vanhempien rooli tässä prosessissa vaihtelee paikkakunnittain. Joissakin tapauksissa myös vanhemmat saattavat joutua nuhdeltaviksi. Puhuttelijan tehtävä saattaa olla joko sosiaaliviranomaisella tai sitten vapaaehtoisen toiminnan vastuulla (esim. Mobile-päivystys, SPR tai MLL).

Näpistelyprojektit ovat yleistyneet aivan viime vuosina. Useimmissa suurissa kaupungeissa sellainen on ollut jo käynnissä vuoden 2000 aikana, mainita voi vaikkapa *Pori, Kokkola, Turku, Rauma, Tampere, Jyväskylä*. Hyviä esimerkkejä löytyy myös maaseudulta (*Kaustinen, Kauhajoki*). Pitempään jatkuneiden hankkeiden kohdalla vaikuttavuus on ollut selkeästi todettavissa. Alkuvaiheessa rikosilmoitusten määrä tietysti kasvaa, mutta toiminnan jatkuessa ilmoitukset vähenevät. Työ tehoaa, kun nuorille valkeene seuraamusten mahdollisuus.

Samanlaisilla viranomaisten yhteistoimintaperiaatteilla on monissa kunnissa ja kaupungeissa siistitty nuorten julkijuopottelua. Tunnetuin on Tampereella toteutettu keskustan viikonloppujen rauhoitusoperaatio ”viideltä saunaan, kuudelta putkaan”. Päihteiden alkuperän selvittäminen ja yhteydenotto vanhempiin on useimmiten osoittautunut tehokkaaksi menettelyksi, kun nuoren normienvastaista toimintaa halutaan hillitä

J ohtopäätöksiä ja yhteistyöehdotuksia

- Kouluyhteisön toimintaa on kehitettävä niin, että siinä voidaan nykyistä paremmin tukea kunkin oppilaan myönteistä kehitystä eri ikävaiheissa, tarttua mahdollisiin ongelmiin napakasti ja ryhtyä välittömiin tukitoimiin. Tämä edellyttää koulussa opetusryhmien pienentämistä, riittävää tuki- ja erityisopetusta sekä oppilashuollon turvaverkkojen tiivistämistä.
- Opettajankoulutuksessa on tarpeen panostaa yhteistoiminnallisiin opetusmenetelmiin ja vuorovaikutustaitojen kehittämiseen. Monet opettajat kokevat valmiutensa

heikoiksi, kun joutuvat kohtaamaan lapsia, nuoria ja heidän vanhempiaan hankalissa ongelmatilanteissa.

- Oppilaiden mahdollisuuksia osallistua koulun toimintaprosessien arviointiin ja kehittämiseen sekä koulu yhteisön psyykkisen ja fyysisen hyvinvoinnin edistämiseen on syytä lisätä kaikilla kouluasteilla.
- Kouluterveydenhuollon resurssit tulee palauttaa vähintään lamaa edeltäneelle tasolle niin että terveydenhoitajilla on aikaa henkilökohtaisiin keskusteluihin ja että myös koululääkärin palvelut ovat kaikkien saatavilla
- Oppilashuoltoryhmien toiminta tulee virallistaa kaikilla kouluasteilla ja kehittää niiden työtä ennaltaehkäisevään ja yhteisölliseen suuntaan. Eri hallintokuntien yhteistyötä tulee tässä kohdin olennaisesti tiivistää (opetus-, kirjasto-, nuoriso-, liikunta-, sosiaali-, terveys-, poliisi- ja tekninen toimi). Myös seurakuntien sekä seura- ja muun yhdistystoiminnan nykyistä tiiviimpi yhteistyö koulun kanssa tavoitteena nuorten vapaa-ajan käytön tervehdyttäminen olisi paikallaan.
- Koulukuraattoreja ja psykologeja tarvitaan lisää. Oppilaiden psyykkisten ja sosiaalisten vaikeuksien lisääntyminen edellyttää asiantuntevaa henkilöstöä kouluun oppilaiden, opettajien ja vanhempien tueksi.
- Yksilöllistä opinto-ohjausta tarvitaan nykyistä enemmän. Tarvitaan myös järjestelmä, jolla koulusta lähteneiden oppilaiden sijoittumista jatkokoulutukseen tai työelämään voidaan nykyistä tehokkaammin seurata ja saada mahdolliset koulupudokkaat nopeasti jälkiohjauksen piiriin.
- Maahanmuuttajien ja romanien koulutuksesta syrjäytymisen ehkäisyyn tulee panostaa entistä systemaattisemmin ja niin, että näiden väestöryhmien omat edustajat ovat aktiivisesti suunnittelemassa tarvittavia toimenpiteitä.
- Eri hallintokuntien tulee osallistua aktiivisesti kuntien lapsi- ja nuorisopoliittisten ohjelmien laatimiseen korostamalla lasten ja nuorten kasvuolojen turvaamista ennaltaehkäisevällä työllä, jossa kunnan eri palveluilla panostetaan lapsiperheiden hyvinvointiin ja asuin ympäristön viihtyvyyteen, virikkeellisyyteen ja turvallisuuteen. Hyvinvointiohjelmien tulee perustua hyvinvointiselontekoon, jossa arvioidaan lasten ja nuorten kasvua ja kehitystä uhkaavia riskitekijöitä, joiden ehkäisemiseksi voidaan käynnistää kulloinkin tarvittavia hankkeita ja joiden toteuttamiseen voidaan hakea ulkopuolista rahoitustukea.
- Kehittämishankkeiden toteuttaminen tulee suunnitella useamman kunnan yhteistyönä, jolloin myös pienet kunnat pääsevät mukaan kehittämistyöhön vähemmillä resursseilla. Hankkeiden koordinointi ja organisointi voisi esim. olla tulevan sosiaalialan osaamiskeskuksen tehtävä.
- Sosiaali- ja terveydenhuollon tehtävä primääriehkäisyssä on normaalipalvelujen yhteydessä (äitiys- ja lastenneuvolatyössä, päivähoitossa jne.) kiinnittää huomiota vanhemmuuden tukemiseen, varhaisen vuorovaikutuksen tukemiseen ja ongelmia ennustavien riskitekijöiden tunnistamiseen, puheeksi ottamiseen ja puuttumiseen.

Siksi myös sosiaali- ja terveystalvelujen tulee vastata paikallisia lapsiperheiden tarpeita.

- Paikallistasolla eri toimijoiden yhteistyön tiivistäminen ja toimivien hoitoketjujen rakentaminen ovat tärkeitä lasten ja nuorten ongelmiin puuttumiseksi jo varhaisvaiheessa hyväksikäyttäen uusia työmenetelmiä, esim. vanhemmuuden roolikarttaa, läheisneuvonpitoa ja varhaisen vuorovaikutuksen tukemista.
- Tehokkaan viranomaisyhteistyön ensisijainen edellytys on, että osapuolet laativat yhteisen toimintamallin. Prosessi kuvataan, vastuut jaetaan ja kukin taho sitoutuu yhteiseen tavoitteeseen. Kyseessä voi olla esimerkiksi 1) kunnan huumestrategia, joka sisältää ennalta estävän toiminnan ohella myös hoitoonohjausketjun. Toinen esimerkki on 2) koulukiusaamistapauksia varten laadittu menettelytapaohje, joka samalla alentaa puuttumiskynnystä, kun tiedetään mitä tulee tehdä ongelman ratkaisemiseksi.
- Työpajoista tulee kehittää laaja-alaisempia toimintakeskuksia, jotka ottavat huomioon koulutuksen, työhön valmentamisen yms. elämänhallinnan kokonaisvaltaisesti ja paremmilla resursseilla
- Koululaisten iltapäivätoimintaa tulee systematisoida siten, että lapset voivat harrastaa koulun jälkeen ja illat voidaan pyhittää perheiden rauhalliseen yhdessäoloon.
- Yhteistyötä koulun kanssa tulee kehittää avoimesti ilman reviiriajattelua, hallintokunnat toinen toistaan tukien. Kouluissa ja oppilaitoksissa tarvitaan asiantuntemusta nuoren kohtaamiseen opettajien didaktisen osaamisen rinnalle. Kouluissa ja oppilaitoksissa tulee sallia muunkinlaista kasvatus- ja tukihenkilöstöä kuin opettajia. Opettajien koulutus ja täydennyskoulutus tulee myös saattaa ajan tasalle nuoren elämään ja kohtaamiseen liittyvissä asioissa.
- Ennaltaehkäisevään nuorisotyöhön tulee satsata huomattavasti enemmän. Tällä hetkellä eniten rahaa käytetään jo syrjäytyneiden ”pelastamiseen”. Kipeimmin panostusta tarvitaan 11 – 16 –vuotiaiden elämänhallinnan tukemiseen siten, etteivät he ”putoa”.